

VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE
(YBSB032)

PŘILNUTÍ - ATTACHMENT

Mgr. Lenka Martinec Nováková, Ph.D. | lenka.novakova@fhs.cuni.cz

OBSAH

Klasici teorie attachmentu

Současné pojetí attachmentu

Podstata attachmentu

Typy attachmentu

Attachment v dospělosti

lenka.novakova@fhs.cuni.cz

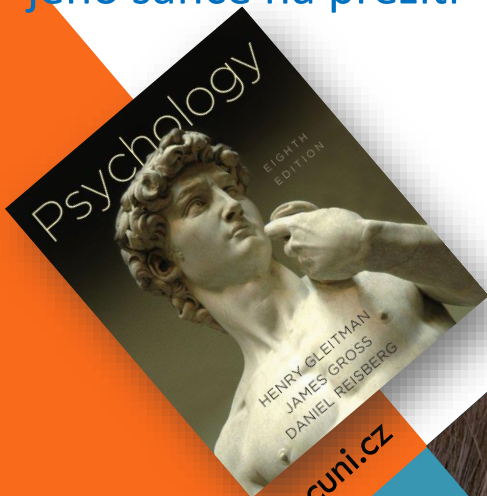
YBSB032

Vazba (attachment)

Lenka Martinec Nováková

děti přicházejí na svět vybaveny (například):

- **preferencí pro lidský obličej** / obličejové schéma
- predispozicemi pro přednostní zpracování **amodální** informace
- predispozicemi pro rychlé učení se **imitaci výrazu tváře**
  - Meltzoff (2009): již u dětí ve věku 12 – 21 dní
- predispozicemi pro vývoj sdílené pozornosti a tzv. **social referencing (sociální rámcování)**
- vrozeným systémem v mozku, který dítě vede k vyhledávání blízkosti pečovatele, což zvyšuje jeho šance na přežití = **attachmentem**

lenka.novakova@fhs.cuni.cz

YBSB032

Vazba (attachment)

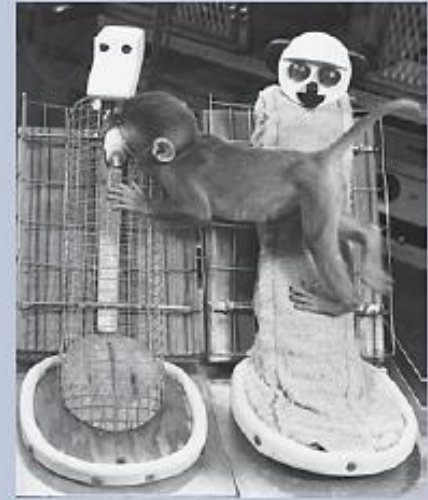
Lenka Martinec Nováková

- 1. vztah s primárním pečovatelem
- v cca 6 – 8 měsících začne dítě vykazovat preferenci pro své/ho primární/ho pečovatele, chce být stále s ním (nimi), je rozrušené, když opustí místnost = **separační úzkost** (*separation anxiety*)
- chápe se jako známka silné vazby na pečovatele, jeden z projevů *attachmentu*
- pozn. cca v této době se objevuje i **strach z cizích lidí** (debaty, zda je to totéž, co separační úzkost)
- evoluční význam – usnadňovalo přežití mladého jedince
- první empirické doklady:
- **Harry Harlow** (1905 – 1981) při pokusech s **makaky rhesus**

14.20 SCIENTIFIC METHOD: Is contact comfort or food more important for infant rhesus monkeys' attachment?

Method

1. Harlow and his team raised rhesus monkeys in sterile cages without their mothers.
2. Each cage contained two stationary "mothers." One was built of wire, and the other was wrapped in soft terry-cloth.
3. In one condition, the wire mother had a nipple that provided milk, and the cloth mother did not. In the other condition, only the cloth mother provided milk.
4. Harlow measured the amount of time the infant monkeys spent with each mother.

Results: In both conditions, infants spent much more time on the terry-cloth mother than on the wire mother.

CONCLUSION: Contact comfort, not the provision of food, seems to be a key feature of attachment for rhesus monkeys.

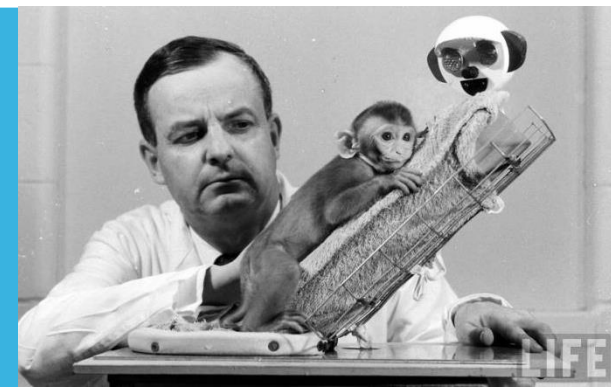
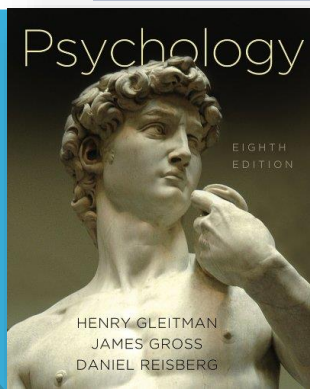
SOURCE STUDY: Harlow, 1958

lenka.novakova@fhs.cuni.cz

YBSB032

Vazba (attachment)

Lenka Martinec Nováková

One of Bowlby's most famous statements, "The infant and young child should experience a warm, intimate, and continuous relationship with his mother (or permanent mother substitute) in which both find satisfaction and enjoyment" - Bowlby, 1951. (As far as I know, photo is public domain)

14.21 Mother as "secure base"

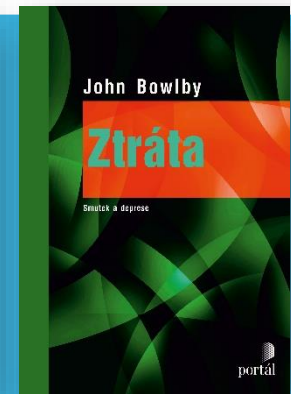
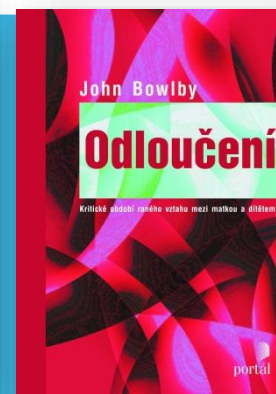
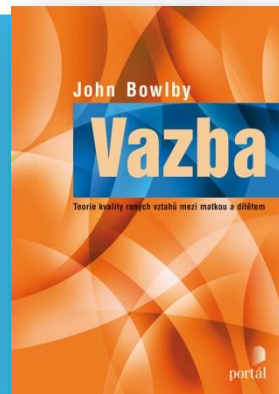
- klasik: **John Bowlby** (1907 – 1990) a jeho pojetí attachmentu
- význam pro přežití zajištěním bezpečnosti díky fyzické blízkosti (pečovatel jako „**bezpečný přístav**“ /*secure base*/ z něhož lze provádět **explorace** okolí a kam se lze vrátet pro útěchu)
- **vrozený biologický program** (terminologii převzal z teorie řídicích systémů), který velí: utvoř si vazbu na jedince poskytujícího péči
  - **pozor:** přednost emoční blízkosti, dostupnosti, vyladění před mechanickým zajišťováním fyzické péče!
- **formy vazebného chování dítěte*:**
  - **pláč a úsměv** (přivádějí pečovatele k dítěti a udržují jej v jeho blízkosti), **následování a přidržování se** (přivádějí dítě k pečovateli a udržují je v její/jeho blízkosti), **sání, volání**
- * jde o chování v **interakci** s pečovatelem, i pečovatel vykazuje různé formy chování – **chování pečující a chování k péči protikladné**
- první vztahy si utváříme proto, že jsme **naprogramováni chovat se adaptivním způsobem** zvyšujícím šanci na přežití

lenka.novakova@fhs.cuni.cz

YBSB032

Vazba (attachment)

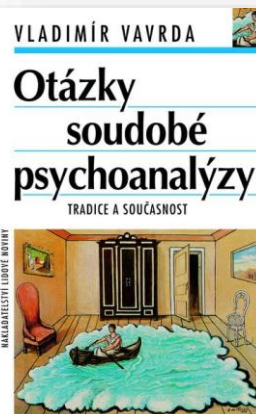
Lenka Martinec Nováková

- vrozený máme obecný biologický program, konkrétní podobu, v níž se realizuje, určuje naše konkrétní zkušenost s naším primárním pečovatelem (*attachmentovou figurou*)
- **Mary Ainsworth** (1913 – 1999): *attachmentové vzorce*
- tato prvotní zkušenost = podklad pro **vnitřní pracovní model attachmentu**
  - umožňuje anticipovat chování pečujícího, orientaci v něm – „mapa vztahu“
  - ovlivňuje chování jedince v blízkých vztazích v dalším životě
  - představuje-li tento model bezpečí, bude jedinec schopen zkoumat svět, separovat se
- klasifikace vazebného chování pomocí *Infant Strange Situation (ISS)*
  - separace dítěte od matky, navíc v cizím prostředí, spouští **vazebné chování** (*attachmentový systém*)
  - 3 základní attachmentové vzorce + později 4. vzorec
  - největší výpovědní hodnota = **reakce dítěte na návrat matky**
    - jak dítě vyhledává její blízkost
    - jak snadné je utišit je
    - jak rychle je dítě schopné se vrátit k předchozí činnosti (hře)

One of Ainsworth's early insights into what was later to become attachment theory: 'Familial security in the early stages is of a dependent type and forms a basis from which the individual can work out gradually, forming new skills and interests in other fields.' From her dissertation 'An Evaluation of Adjustment Based Upon the Concept of Security' from 1940. (*As far as I know, photo is public domain*)

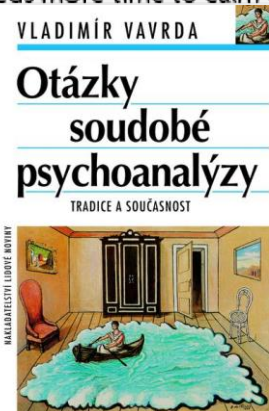

EPISODE	EVENTS	ATTACHMENT BEHAVIOR OBSERVED
1	Researcher introduces parent and baby to playroom and then leaves.	
2	Parent is seated while baby plays with toys.	Parent as a secure base
3	Stranger enters, is seated, and talks to parent.	Reaction to unfamiliar adult
4	Parent leaves room. Stranger responds to baby and offers comfort if baby is upset.	Separation anxiety
5	Parent returns, greets baby, and offers comfort if necessary. Stranger leaves room.	Reaction to reunion
6	Parent leaves room.	Separation anxiety
7	Stranger enters room and offers comfort.	Ability to be soothed by stranger
8	Parent returns, greets baby, offers comfort if necessary, and tries to reinterest baby in toys.	Reaction to reunion

Note: Episode 1 lasts about 30 seconds; each of the remaining episodes lasts about 3 minutes. Separation episodes are cut short if the baby becomes very upset. Reunion episodes are extended if the baby needs more time to calm down and return to play.

lenka.novakova@fhs.cuni.cz

YBSB032
 Vazba (attachment)
 Lenka Martinec Nováková

Mother and Infant Play

Mother sits and infant plays alone

A stranger enters and talks to the mother while the infant plays alone

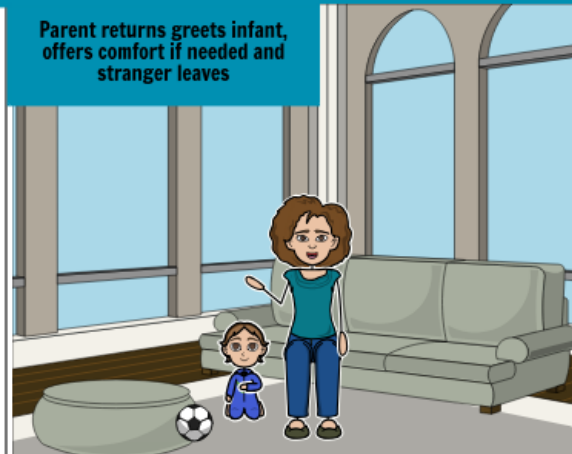

The parent leaves, infant plays stranger tries to comfort if needed

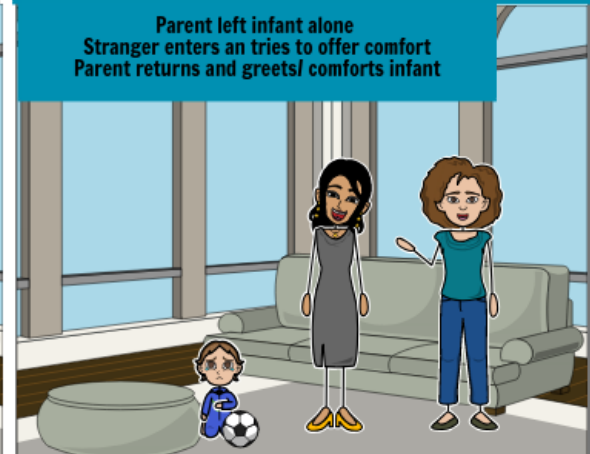
Use of parent as secure base

Parent returns greets infant, offers comfort if needed and stranger leaves

Stranger Anxiety

Parent left infant alone
Stranger enters and tries to offer comfort
Parent returns and greets/ comforts infant

Separation anxiety

Reunion behaviour

Separation anxiety, stranger anxiety, Reunion behaviour

Create your own at Storyboard That

YBSB032

Vazba (attachment)

Lenka Martinec Nováková

Create your own at Storyboard That

<https://sbt.blob.core.windows.net/storyboards/ryanday97125/ainsworth-strange-situation.png>

YBSB032

Vazba (attachment)

Lenka Martinec Nováková

Chování dítěte ve věku 1,5 roku

Typické chování pečovatele

Jistá

Používá pečovatele jako svůj „přístav bezpečí“, z něhož vyrazí na průzkumy okolí (exploraci). Protestuje, když se pečovatel vzdálí. Vyhledává jeho blízkost. Když se pečovatel vrátí, dítě to viditelně uklidní. Vrací se poté k exploraci.

Nechá se uklidnit cizí osobou (výzkumníkem), ale jasně preferuje „svého“ člověka (= pečovatele).

Na projevy dítěte a jeho potřeby reaguje adekvátně, přiměřeně rychle a konzistentně. K dítěti si utvořil rodičovské pouto.

Vyhýbavá

Při hře příliš nevykazuje afektivní projevy. Když se pečovatel vzdálí, není z toho příliš rozrušené. Když se vrátí, nevítá ho, nýbrž ignoruje nebo se otočí zády. Když ho pečovatel vezme do náruče, nejví zájem o kontakt a jeho udržení. K cizím lidem se chová obdobně jako k pečovateli – tj. neupřednostňuje ho oproti jiným lidem. Dítě se chová tak, jako by žádnou vazbu k pečovateli nepociťovalo.

Když je dítě rozrušené, příliš si jej nevšímá. Při pláči se k dítěti chová odmítavě, okřikne je („bud' zticha“). Snaží se, aby se dítě, které na to ještě není připraveno, na něm bylo co nejméně závislé.

Vzdorující

Nemůže pečovatele využívat jako svůj „přístav bezpečí“. Tedy nenalézá u něj blízkost, kterou potřebuje, aby se mohlo vydat na exploraci. Když dojde k odloučení, je z toho rozrušené, ale zároveň vykazuje ambivalentní projevy (rádo by pečovatele mělo pro sebe, a přitom ho odmítá). Když se pečovatel vrátí, nenechá se jím snadno utiшит. Naopak, čím více se je snaží pečovatel utiшит, tím více negativního afektu projevuje. Zdá se, že si není jisté dostupností pečovatele, když ho potřebuje. I když kontakt s pečovatelem samo vyhledá, reaguje pak negativně na jeho pokusy utiшит je a vzteká se. Cizím člověkem se nenechá snadno utiшит. Dítě pociťuje úzkost z toho, že pečovatel (opět) nebude dostupný, když ho bude potřebovat, a nenaplní jeho potřeby tak, jak ono potřebuje.

Pečovatel se k dítěti chová nekonzistentně. Někdy reaguje na potřeby dítěte přiměřeně a jindy je ignoruje, čímž přispívá k nejistotě dítěte. Může také reagovat pokaždé, ale zároveň ne zcela v souladu s jeho potřebami. Někteří pečovatelé si dítěti všimnou až poté, co projeví velké rozrušení.

Dezorganiz.

Zvláštní stereotypní chování při návratu pečovatele jako „zamrznutí“ nebo pohupování se. Prostrádá koherentní attachmentovou strategii – jeho chování si protirečí, je dezorientované, dezorganizované. Například se k pečovateli může přibližovat, ale je při tom otočeno zády.

Pečovatel se chová vyděšeně nebo dítě děsí. Může být také vlezlý, negativistický, nejistý si svou rodičovskou rolí, stažený do sebe, může mít problémy komunikovat své emoce. Často (ale ne vždy) je dezorganizovaná vazba známkou zneužívání.

- pozn: *attachmentové vzorce* jsou spíše **krajními typy**
- 1 forma = *secure, bezpečná (jistá)* + 2 formy = *insecure, úzkostné (nejisté)*:
  - *avoidant* (vyhýbavý)
  - *resistant* (vzdorující/odmítavý); v literatuře se lze setkat s termínem „ambivalentní“
- **bezpečný = primární strategie**, protože obsahuje docenění významu blízkého vztahu, **nedefenzivní** organizaci vztahu
- selže-li, rozvíjí se úzkostné formy (**i ty jsou ale adaptivní!**)
  - mají **defenzivní** povahu
  - pomáhají naložit s méně či nekonzistentně dostupnými pečovateli
  - umožňují zvládnout situace, které vytváří pečovatel svým způsobem péče/její absencí
- dítě si svými **temperamentovými charakteristikami** (např. negativním laděním) připravuje půdu pro to, aby na ně okolí reagovalo určitým způsobem

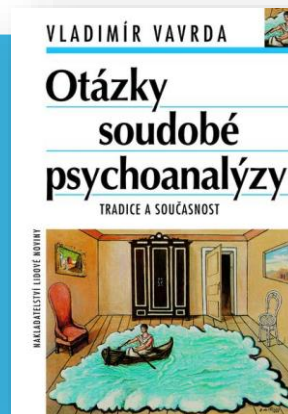
video: http://youtu.be/DH1m_ZMO7GU

lenka.novakova@fhs.cuni.cz

YBSB032

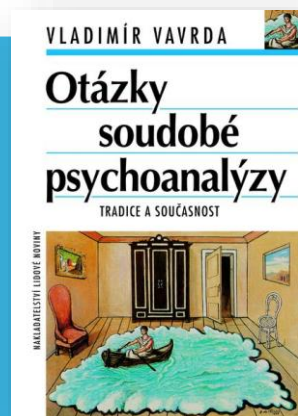
Vazba (attachment)

Lenka Martinec Nováková

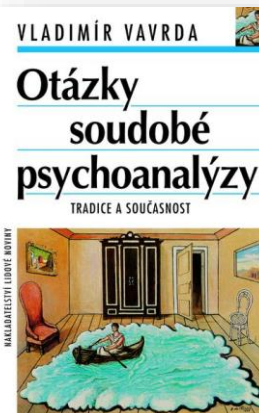
bezpečný attachment

- pečovatel emočně dostupný, adekvátně reagující na signály a potřeby, vnímavý, vyladěný
- v ISS při návratu matky:
  - matku vítá, vyhledá její blízkost
  - nechá se od ní snadno utiřit
  - snadno se vrátí k přechozí hře
- co se v ISS dělo:
  - úzkost vyvolaná separací od matky vedla k aktivaci attachmentového systému
  - v jeho rámci matka poskytla to, co bylo očekáváno, a tak, jak to bylo očekáváno
  - takové dítě na základě zkušenosti očekává vyladěnost a uspokojivé reagování matky
- funkce: navigovat rodiče tak, aby vstoupil do kontaktu, rozpoznal stav dítěte a vyladil se na něj; aby reguloval prožitkové stavy dítěte ve smyslu minimalizace negativních prožitků a amplifikace pozitivních prožitků

nejistý – úzkostný vzdorující (ambivalentní)

- pečovatel je sice dostupný, ale **nekonzistentně, nespolehlivě**
- **není na něj 100% spoleh**, ve zkušenosti dítěte se střídají zážitky uspokojivé a neuspokojivé
- **není na dítě 100% vyladěn** – často vpadne se svým afektivním stavem do stavu dítěte
  - např. mazlení se s dětmi, když to matku „popadne“, bez ohledu na to, jestli mají zrovna chuť
  - mnohdy **nerespektuje aktuální afektivní stav dítěte**, často se řídí svým stavem
- dítě neví, co z rodiče zase „vyleze“, jak jejich interakce tentokrát dopadne a v pozdějším životě může mít takový člověk pocit, že **mu druzí nerozumí a nerespекtují jej**
- **paradox: čím více nejistoty** ve vztahu dítě v důsledku chování pečovatele prožívá, **tím více opory od něj potřebuje** (jakožto od své primární attachmentové figury) a **tím spíše se mu jí od něj nedostává** (protože na něj pečovatel není plně vyladěn)
  - potřebuje jej, ale opakovaně zažívá, že od něj nedostane to, co potřebuje, ale není schopen rezignovat na to, aby to získal → trýzeň
- ISS: dítě se nechce nechat utěšit, **vzdoruje** matčiným pokusům, trvá mu, než se vrátí ke hře
  - jako by svým signalizovaným diskomfortem potřebovalo „**vyždímat**“ z matky **co nejvíce péče**, kterou však zároveň **nedokáže využít** (tzv. **maximalizační strategie**)

YBSB032

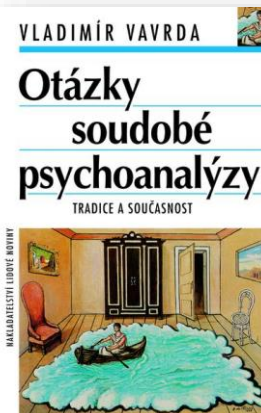
Vazba (attachment)

Lenka Martinec Nováková

lenka.novakova@fhs.cuni.cz

nejistý – úzkostný vyhýbavý

- pečovatel málo emočně dostupný, nedostatečně reagující, málo vnímavý
- v ISS se *zdá*, že **na návrat matky vůbec nereagují** – tzv. **minimalizační strategie** (nenamáhá se chováním vyhledávajícím blízkost, protože ví, že na jeho afekt nebude matka reagovat)
  - umožňuje předcházet zklamání a eskalaci negativních prožitků
  - ve skutečnosti reagují, ale pozorovatelné jen na **fyziologické** úrovni (změna srdečního rytmu), **signální složka afektu však zmizela**
  - tato signální složka je u bezpečné vazby komunikována rodičům a pomáhá jim vyladit se na dítě
- vyhýbavé chování, nezájem, odvrácení se, zakrývání tváře; větší zájem o hračky než o matku
- matka takového dítěte není „špatná“, jen:
  - neumí identifikovat afektivní stavy dítěte a často ani své vlastní
  - neumí projevat své emoce
  - své verbální projevy nedoprovází odpovídající mimikou (klíčové pro preverbální dítě!)
  - nedokáže se přizpůsobit vývojové úrovni dítěte, nechce působit „dětinsky“
  - slepě, ale v dobré víře, že pro své dítě dělá to nejlepší, se řídí výchovnými radami (typu nevšímat si dítěte a nechat je „vyřvat“, aby se „nezhýckalo“)

YBSB032

Vazba (attachment)

Lenka Martinec Nováková

lenka.novakova@fhs.cuni.cz

dezorientovaný/dezorganizovaný (Mary Main, *1943)

- klasifikován současně s jednou z úzkostných forem
- dítě projevům matky nerozumí: matka vykazuje chování nepředvídatelné, dezorganizované, je v intenzivní úzkosti až hrůze, čímž dítě děsí
- v ISS „divné“ chování v reakci na návrat matky
  - ztuhnou, blíží se k ní s odvrácenou tváří, chodí v kruhu, přiblíží se a pak zase vzdalují
- 4-5 let – nahrazen organizovaným chováním, za ním *dezorganizované pracovní modely*
  - nové chování je silně **kontrolující**; čemu dítě nerozumí a ohrožuje ho, to chce mít pod kontrolou
- **paradox**: dítě poděšené rodičem hledá bezpečí a utišení právě u zdroje hrozby
- častěji u obětí týrání a zneužívání (u běžné populace 20-40%, u obětí až 80%)
  - nemusí týrat, mohou mít potíže kontrolovat své emoční stavy a prožívat např. nekontrolovaný vztek v reakci na určitý projev dítěte
  - reakci, která není adekvátní projevu dítěte a je nesena minulou zkušeností rodiče, **dítě nerozumí**
  - rodič se za tyto reakce stydí, neumí o nich s dítětem mluvit, **dítě pak neví, jak s nimi naložit**
  - *efekt druhé generace*: implicitní vzpomínky na tyto stavy rodiče → vznik podobného stavu u dítěte, jenže se nenaučilo, jak s těmito stavy nakládat (neuměl to ani rodič)

lenka.novakova@fhs.cuni.cz

YBSB032

Vazba (attachment)

Lenka Martinec Nováková

Attachment v dospělosti

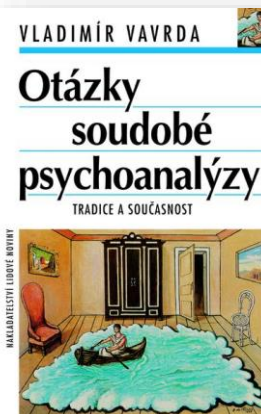
- Mary Main (*1943) – *Adult Attachment Interview*
  - dospělý vzpomíná na své zkušenosti v attachmentových vztazích, výpovědi **stabilní v čase**
  - **projektivní zkouška** – do příběhu se promítají modely, reprezentace a duševní pochody člověka
  - zjišťuje se: jaké byly vztahy s rodiči, jak se vyvíjely, zda zažil v raném dětství ztrátu, jaké to bylo, zažívat separaci (MŠ, tábor), jak prožíval stavy ohrožení/vyděšení, jak rodiče reagovali na distres...
  - analyzuje se **způsob, jakým své vzpomínky předkládá, jak minulost hodnotí, co a kolik si pamatuje**
  - pomocí tzv. *Griceho maxim* (Herbert Paul Grice, 1913 – 1988)
    - a) pravdivost, dokáže svá obecná tvrzení podložit konkrétními příklady?
    - b) je výpověď kompletní; není člověk skoupý na slovo nebo se naopak pouští do dlouhých lamentací?
    - c) relevance – nemluví člověk mimo téma?
    - d) je výpověď nějak přehledná, uspořádaná?
- zachycuje *stav mysli (state of mind with respect to attachment)*
  - koreluje s attachmentovým vzorcem vlastního dítěte **0,6 – 0,8**
  - **bezpečný** stav mysli – **jistý** attachment
  - **zaujatý** stav mysli – **úzkostný** vzdorující
  - **opomíjející** stav mysli – **úzkostný** vyhýbavý

lenka.novakova@fhs.cuni.cz

YBSB032

Vazba (attachment)

Lenka Martinec Nováková

Chybějící vazba jako zdroj stresu

Teorie vazby říká, že dítě má biologicky dán sklon přilnout k osobě, která mu věnuje nejen fyzickou péči, ale i dlouhodobou ochotu k sociálním interakcím a osobní přístup. Není-li tato potřeba vazby uspokojena, ať už proto, že mu nebylo umožněno si vazbu utvořit, anebo proto, že bylo od své vazebné postavy nedobrovolně odděleno, je stresované. Pokud tento stav trvá dlouho (nakolik se jedná o relativní pojem), vazebné procesy, které probíhají po celý život, budou těmito ranými zážitky negativně poznamenány. Důsledky mohou být velmi různorodé, mezi mnoha jmenujme například sklon klást nadměrné požadavky na druhé lidi a pocít'ovat úzkost a hněv, když nejsou splněny.

- Martinec Nováková, L. (2018). Chovejte mne, má matičko! Vesmír, 97, 668-670.

Článek naleznete na konci pdf.

YBSB032

Vazba (attachment)

Lenka Martinec Nováková

lenka.novakova@fhs.cuni.cz

Co jsme se naučili

John Bowlby

vazba nejistá úzkostná
vzdorující (ambival.)

vazba jistá

Harlowovy
experimenty

vazebné chování

vazba nejistá úzkostná
vyhýbavá

attachmentová figura

separační úzkost

attachmentové vzorce

dětské predispozice

vnitřní pracovní model
attachmentu

Adult Attachment
Interview

vazba dezorientovaná
(dezorganizovaná)

Infant Strange
Situation

Griceho maximy

Díky, že jste došli až sem.

Máte otázky?

Můžete mi napsat na:

lenka.novakova@fhs.cuni.cz

lenka.novakova@fhs.cuni.cz

Chovejte mne, má mamičko!

Psychiatr Radkin Honzák v článku „Paměť není jedna“ (Vesmír 96, 736, 2017/12) zmiňuje význam citové vazby mezi matkou a dítětem během prvních dvou let života a rozhodující vliv této vazby na budoucí psychický stav v dospělosti. Z těchto informací bych usuzovala, že pro děti, které nemohou být z nějakého důvodu v nejrannějším věku v péči své vlastní rodiny, je zcela jednoznačně pozitivní, mohou-li být, třeba jen dočasně, v péči náhradní rodiny oproti pobytu v kojeneckém ústavu. Z úst některých dětských psychologů a lékařů však zaznívá, že dětem v kojeneckých ústavech nic nechybí a že se pobyt v těchto ústavech nijak negativně neodráží v jejich dalším vývoji.¹ Jak se na toto téma dívají biologové?

ptá se **JITKA PAVLÍKOVÁ, PŘELOUČ**
odpovídá **LENKA MARTINEC NOVÁKOVÁ**

TEORIE VAZBY (attachmentu), jež vyzdvihuje zásadní význam raného vztahu mezi dítětem a jeho pečovatелеm, letos slaví již 60 let. Pro studium sociálního a citového vývoje člověka dnes představuje jeden z nejpěvněji zakotvených, empiricky nejlépe podložených koncepčních rámců vůbec. Ačkoli díky behaviorálně genetickým či zobrazovacím studiím doznala řady upřesnění, ve svém jádru zůstává touž teorií, jak ji původně formuloval John Bowlby (1907-1990), lékař a specialista na dětskou psychiatrii a psychoanalýzu. V roce 1950 jej Světová zdravotnická organizace pověřila, aby se stal jejím poradcem v otázkách duševního zdraví dětí bez domova. Práce s dětmi odloučenými od jejich rodin jej přivedla k pozorování různých nepříznivých důsledků, které bylo možno průkazně připsat na vrub právě tomuto odloučení. Na základě těchto zjištění Bowlby navrhl opatření, která měla pomoci těmto důsledkům předcházet či je alespoň mírnit. Jak napsal v předmluvě výsledné zprávy, „pro duševní zdraví je nezbytné, aby kojeneček - a později malé dítě - prožíval vřelý, intimní a nepřerušovaný vztah s matkou anebo s její trvalou náhradou, v němž oba nacházejí uspokojení a radost“.

TRÁPENÍ DĚTÍ MIMO DOMOV
V pátrání po procesech, jak tyto nepříznivé důsledky vznikají, se k Bowlbymu připojil

kolega James Robertson (1911-1988). Pozoroval množství malých dětí kolem 2 až 3 let věku, jež byly odloučeny od matky a kterým se dostávalo péče v prostředí nemocnice nebo dětského stacionáře, kde nebyla k dispozici osoba, která by představovala stálou náhradu mateřské postavy. „Během této své práce byl můj kolega hluboce pohnut intenzitou strádání a trápení, jichž byl svědkem u dětí mimo domov, a rozsahem a délkou jejich duševního rozrušení poté, co se vrátily domů. Nikdo, kdo četl jeho písemné zprávy nebo zhlédl filmový záznam natočený u jednom malém děvčátku, nemohl zůstat chladným,“ popisuje Bowlby v předmluvě k prvnímu svazku svého stěžejního díla, trilogie *Vazba a ztráta (Attachment and Loss)*. Na základě svých empirických pozorování společně došli k závěru, že pokud je dítě starší půl roku odloučeno od matky a při péči o ně se neustále střídají cizí osoby, i přes jinak příznivé ostatní okolnosti, například materiální zajištění, se u něj typicky dostavuje nejprve reakce protestu, hlubokého zoufalství a nakonec apatie, která však bývá mylně interpretována jako stav vyrovnání se či snad spokojenosti s vlastní situací.

DŮLEŽITOST MATKY
Oba odborníky tedy začalo zajímat, proč je matka pro dítě tak důležitá. V té době byla všeobecně přijímána teorie sekundárního

puđu, jež viděla důvod ve faktu, že matka děti kojí, a tak dojde k propojení mezi uspokojením této fyziologické potřeby a matčinou přítomností. Jak například shrnuje Freud, „lásky má svůj původ ve vazbě na uspokojení potřeby výživy“.

Bowlbymu však byly známy etologické studie se zvířaty, které tuto teorii zpochybňovaly. Například Harlowovy pokusy s mláďaty makaků rhesus ukazovaly, že mláďata se většinu času přidržovala nekrmicí hadrové atrapy matky, která mláďatům nahrazovala fyzickou blízkost matky, zatímco u drátěné krmicí atrapy za celý den strávila maximálně hodinu či dvě. Ze systematických pozorování dětí brzy vyplynulo, že i děti projevují přichylnost vůči osobám, které je nekrmí, a naopak že neupřednostňují lidi jen proto, že jim poskytují potravu. Tuto teorii vyvrátila také pozdější pozorování, že takovouto přichylnost vykazují i děti matek, které je zanedbávají či zneužívají.

Bowlby v odpovědi na tradičně přijímané teorie publikoval v roce 1958 inovativní návrh, že mechanismy, jimiž se utváří pouto mezi dítětem a matkou, se původně vyvinuly v důsledku selekčních tlaků. Pro Bowlbyho tato přichylnost dítěte k matce odrážela biologicky založenou touhu po blízkosti, jež vznikla přírodním výběrem v tzv. prostředí evoluční adaptovanosti. Vazebné chování se v průběhu evoluce udrželo proto, že zvyšovalo pravděpodobnost, že se dítě a matka budou držet pospolu, a tedy i pravděpodobnost, že se dítěti dostane ochrany a péče a ono tím spíše přežije. Mezi typy vazebného chování dítěte, které vazbu zprostředkovávají, zařadil pláč a volání, žvatlání a úsměv, přidržování se, nenutricí sání a lokomoci využívanou při přibližování, následování a vyhledávání. Vazebné chování se spouští, když dítě potřebuje být matce blíže. Taková potřeba vyvstává zejména tehdy, když je něco bolí, je nemocné, unavené nebo hladové, ale i tehdy, když se cítí ohroženo. Pocit ohrožení přítom může vyvolat i sama matka například svou nepřítomností, neresponzivním na dítě nebo odmítáním dítěte. Vazebné chování ustane, jakmile se objeví podnět, který je ukončí. Takovým podnětem zpravidla bývá znovuoobnovení kontaktu s matkou. Podle Bowlbyho tedy dítě matku vnímá jako „bezpečné útočiště“, kam se lze uchýlit ve chvílích nepohody a pocitu ohrožení.

DĚTSKÝ ŽEBŘÍČEK
I když se Bowlby ve svém díle zaměřoval převážně na vazbu mezi dítětem a matkou v dětství, uvědomoval si, že hlavním pečovatелеm, tzv. vazebnou postavou, může být i někdo jiný než biologická matka a že se jedná o celoživotní fenomén. V našem kulturním prostředí se v péči o děti většinou

1) Viz například MUDr. František Schneiberg, PhDr. Milada Šilhová, Mgr. Pavel Weiss v dokumentu České televize „V nejlepší zájmu dítěte“ (on-line: bit.ly/2wvxTGo).

Snímek Národního muzeu zdravotní a medicíny, Maryland, CC BY 2.0

DÍTĚ MÁ biologicky daný sklon přilnout k osobě, která mu věnuje nejen fyzickou péči, ale i dlouhodobou osobní angažovanost. V poválečném Německu byly takových dětí, jako malý Michael v dětském domově v německém Kaiserswerthu, desetitisíce.

střídá několik osob. To však neznamená, že mezi nimi děti nerozlišují, že je přijímají jako vzájemně rovnocenné a zaměnitelné.

Dítě si postupně utváří svou početně omezenou hierarchii pečovatelů. Jak Bowlby píše, „je chybou předpokládat, že malé dítě rozděluje svou citovou vazbu mezi mnoho postav takovým způsobem, že nakonec skončí bez silné vazby k některé z nich, a tudíž že by nějakou konkrétní osobu nepostrádalo, je-li tato osoba nepřítomna“. Tuto silnou tendenci malého dítěte volit si hlavní vazebnou postavu nazývá „monotropií“ a své stanovisko dokládá sklonky malých dětí umístěných v různých zařízeních k tomu, upnout se na „svého“ konkrétního člověka, pokud k tomu dostanou příležitost. Rovněž další autoři se shodují, že dlouhodobější odloučení od vedlejších vazebných postav pro dítě představuje daleko větší zátěž než srovnatelné odloučení od té hlavní, a především na tom, že přítomnost několika vedlejších pečovatelů nedokáže vynahradit odloučení

nebo ztrátu toho hlavního. Také pozorování přirozeného vývoje (observační studie) ukazují, že většinou je dítěti zdrojem útěchy a bezpečí matka, avšak pokud ji nemají anebo není nablízku, přilnou k jiné osobě. To, kdo bude stát na vrcholu hierarchie, spolupracuje několik faktorů, a to zejména časová a citová investice pečovatele, kvalita jeho péče, ale i různá sociální vodítka. Proto nejen v našich kulturních podmínkách zpravidla bývá hlavní vazebnou postavou biologická matka.

Situace, kdy dítě zůstává ochuzeno o šanci ustavit si svou hlavní vazebnou postavu a natrvalo k ní přilnout, protože se mu péče (byť po každé jiné stránce kvalitní) dostává postupně od většího počtu různých lidí, je podle Bowlbyho v západním světě nejběžnější příčinou psychopatologií, jejichž původ lze vysledovat v narušení rané vazby. Tato zjištění ovlivnila politiku péče o dítě ještě předtím, než byla teorie vazby poprvé uceleně formulována. Závěry prezentované v již zmíněné Bowlbyho výsledné zprávě pro

Světovou zdravotnickou organizaci i emocionálně silné filmové záznamy natočené jeho kolegou Robertsonem přesvědčily nejen odbornou veřejnost, že nápadná netečnost malých dětí v nemocnicích a ústavech svědčí o apatii, ztrátě zájmu a celkové rezignaci, nikoli o spokojenosti.

ÚSTAVNÍ PÉČE MATKU NENAHRADÍ

Bowlbyho myšlenky postupem času sehrály důležitou roli ve změně pohledu na péči o děti například v nemocnicích, jež začaly umožňovat rodičům neomezené návštěvy anebo přespávání spolu s dětmi. Podstatně komplikovanější situace přetrvává v oblasti umístování dětí do náhradní výchovy. Z pohledu teorie vazby se jako optimální řešení jeví náhradní rodinná péče, která by měla mít jednoznačně přednost před ústavní výchovou. Studie uvádějí, že velká část dětí umístěných do náhradní rodinné péče začíná projevovat vazebné chování vůči svým novým pečovatelům v řádu týdnů. Ukazují ale rovněž, že proměnnou, na základě níž lze předvídat, zda dojde k ustavení vazby mezi dítětem a náhradním pečovatelem, není vlastní vazebné chování dítěte, nýbrž míra citového závazku a angažovanosti, které náhradní pečovatel zejména v raných fázích vztahu s dítětem projevuje. Takovéto nároky pochopitelně ani při nejlepší vůli nemůže naplnit ústavní výchova.

Tuto skutečnost bychom neměli ztrácet ze zřetele ani ve světle nedávno publikovaných studií,² které například ukazují, že i děti,

Mgr. LENKA MARTINEC NOVÁKOVÁ, Ph.D., (*1984) je odborná asistentka na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy a výzkumná pracovnice v Národním ústavu duševního zdraví. Zabývá se výzkumem chemických smyslů, zvláště čichového vnímání. Věnuje se například otázkám vývoje čichu, interindividuálních rozdílů v čichovém vnímání, utváření čichových preferencí či poruch čichu jakožto markeru schizofrenie.

jež před adopcí strávily první měsíce života (průměrně 23 měsíců) v ústavních zařízeních, vyrostly v dospělé, z nichž většina si byla schopna najít přátele a dlouhodobé partnery a někteří se stali rodiči. Jako doklad úspěšného začlenění do společnosti výzkumníci zdůrazňují i fakt, že třetina těchto osob dosáhla univerzitního vzdělání. Materiální podmínky zařízení, z nichž byly děti adoptovány, byly relativně dobré a bylo v nich dbáno na duševní rozvoj dětí, ačkoli děti postrádaly možnost trávit čas jen se „svým“ člověkem, protože na jednoho pečovatele připadalo mezi 8 a 22 dětmi a pečovatelé se ve službě střídali.

Obdobné studie svádí k ukvapenému závěru (a někteří autoři jej vyslovují nahlas), že „rizika [pro psychosociální vývoj dítěte, pozn. aut.], spojená s ústavní výchovou, zřejmě nejsou tak závažná, jak se dříve usuzovalo.“³ Zdá se tedy, že není důvod s umisťováním dětí do náhradní rodinné péče spěchat. Takovýto způsob uvažování by však svědčil o nesprávném pochopení toho, co vlastně z těchto studií a ze samotné Bowlbyho teorie pro výchovu dětí odloučených od rodiny vyplývá.

Co teorie vazby říká, je, že dítě má biologicky dán sklon přilnout k osobě, která mu věnuje nejen fyzickou péči, ale i dlouhodobou ochotu k sociálním interakcím a osobní přístup. Není-li tato potřeba vazby uspokojena, ať už proto, že mu nebylo umožněno si vazbu utvořit, anebo proto, že bylo od své vazebné postavy nedobrovolně odděleno, je stresované. Pokud tento stav trvá dlouho (nakolik se jedná o relativní pojem), vazebné procesy, které probíhají po celý život, budou těmito ranými zážitky negativně poznamenány.

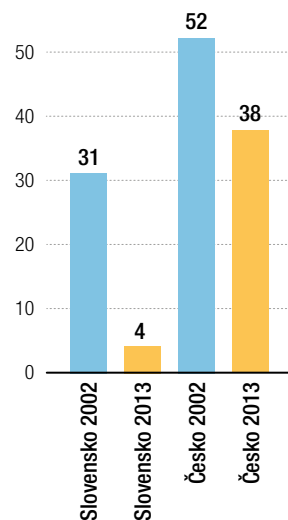
Důsledky mohou být velmi různorodé, mezi mnoha jmenujme například sklon klást nadměrné požadavky na druhé lidi a pocítovat úzkost a hněv, když nejsou splněny. Neplatí z ní však, že by tito lidé (až na extrémní případy těžké dlouhodobé deprivace) mohli mít problémy se vůbec začlenit do „normální“ společnosti a v rámci ní fungovat jako zbytek populace.

ÚSTAV JEN NA CHVÍLI

Studie, které zjišťují, kolik procent osob, jež zažily ústavní výchovu v jinak příznivých podmínkách, se ožení či vdá a má děti, tedy nemíří k jádru věci. Je pochopitelné jednodušší se

SNÍMEK: Matka (nebo jiná tzv. vazebná postava) se vzdálila z dohledu či dosahu dítěte. Dítě pláče, aby ji znovu přilákalo. Jde o typický projev „chování udržujícího blízkost“.

Snímek Jan Novák

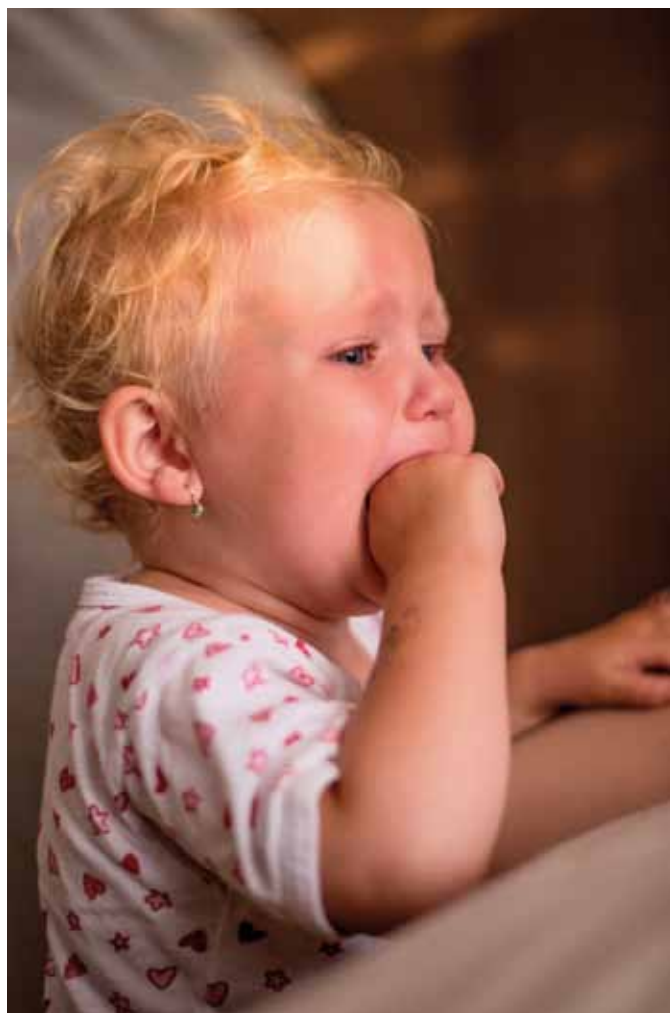
Zdroj: Výpočty Lumos na základě dat Českého statistického úřadu a Statistického úřadu SR o počtu dětí do 3 let a dat o počtech dětí v ústavní péči.

GRAF: Mezi lety 2002 a 2013 poklesl počet dětí do tří let v ústavní péči na Slovensku skoro o 90 %. Dramatický pokles umožnilo zejména zavedení institutu pěstounské péče na přechodnou dobu (ve slovenské legislativě tzv. profesionální rodiče), kam se malé děti dostávají místo ústavů. Slovensko se tak dostalo na úroveň jiných vyspělých zemí, jako je například Rakousko. Naproti tomu počet dětí do tří let v ústavní péči v ČR se ve stejném období snížil jen o 25 %. V grafu je počet dětí do tří let v ústavní péči přepočtený na 100 tisíc dětí do tří let. V ČR byla tato hodnota v roce 2013 desetkrát vyšší než na Slovensku.

zaměřit na lépe kvantifikovatelné ukazatele, jako je počet dětí na pečovatele a frekvence jejich střídání, než na míru nepohody, kterou dítě v důsledku nenaplněné potřeby vazby pocítuje. Stejně tak lze snáze zjistit, zda člověk má, či nemá určitý vztah, než hodnotit, nakolik se do něj promítají rané zkušenosti s vazebnými postavami. Při interpretaci zjištění těchto studií bychom tudíž měli mít vždy na paměti, nakolik tyto proměnné odrážejí jevy, jež by nás v posledku měly zajímat.

K dalšímu čtení...

- [1] Bowlby J.: Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem. Portál, Praha 2010.
- [2] Rutter M., Azis-Clauson C.: Implications of attachment theory and research for child care policies. In: J. Cassidy & P. R. Shaver (eds.): Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications (3. vydání, s. 983–994). The Guilford Press, New York 2016.
- [3] Feast J. et al.: Adversity, adoption and afterwards: A mid-life follow-up study of women adopted from Hong Kong. British Association for Adoption and Fostering, 2013.

Opatrní jsou i samotní autoři, kteří upozorňují, že je předčasné činit dalekosáhlé závěry na základě těchto několika málo studií, jež se zatím v našich jinak blahobytných podmínkách podařilo uskutečnit. Sami však zhodnocují, že ústavní výchova, byť by se sebelépe snažila deprivaci minimalizovat, nepředstavuje optimální dlouhodobé řešení situace dětí, jež se ocitly v odloučení od své biologické rodiny. Pokud se alespoň u určité části těchto dětí později podaří vykompenzovat, o co byly v nejrannějších měsících svého života ochuzeny, tím lépe, avšak neměli bychom to přijímat jako argument, proč umístění do náhradní rodinné péče oddalovat. Jestliže tedy děti z jakéhokoli důvodu musí být do ústavní péče umístěny, mělo by se tak dít pokud možno dočasně a po co nejkratší dobu. ●

 výrazně rozšířená verze článku na www.vesmir.cz

2) Rushton A. et al.: Journal of Child Psychology and Psychiatry, 2013, DOI: 10.1111/jcpp.12088.

3) Nedorozumění provázají teorii vazby od samotného jejího vzniku, ba ještě předtím, než byla uceleně vyslovena. Příkladem budiž varování Světové zdravotnické organizace z roku 1951 před údajně trvalými zhoubnými dopady umisťování dětí do jeslí a mateřských škol. V tomto smyslu, tedy v porovnání s některými dřívějšími názory obdobného ražení, dopady ústavní výchovy, navíc uskutečňované v dnešních ekonomicky i jinak utěšených podmínkách, skutečně nejsou tak dramatické, jak se v minulosti uvádělo.